

samen met de Koraalorchis en het Wonderviooltje. Deze planten zijn zeldzaam in hun heele gebied en niemand weet nog hoe dat komt.

Tot niet zoo heel lang geleden bestond in Europa nog een derde *Spiranthes*-soort n.l. *S. Romanzoffiana*; die is het laatst in Ierland gezien en leeft volgens Corr  von nu nog slechts in enkele plantentuinen. Laat ons hopen, dat in Nederland aan onze beide soorten een beter lot beschoren moge zijn. Maar daarvoor is het noodig, dat we heel vlug een bruikbare groeiplaats van de Herfstschroef ontdekken.

JAC. P. THUISSE.

EEN ORNITHOLOGISCHE EXCURSIE NAAR SCHOTLAND EN DE HEBRIDEN.

(Vervolg van blz. 71).

Pinkstermaandag met zonnig weer werden de ankers gelicht en zetten we koers naar een noordelijker gelegen fjord van het eiland Skye: Loch Braccadale.

De zee was vrij kalm en we konden dus dicht onder de kust varen om en passant uit te zien naar broedkoloni  n van zeevogels. Onze aandacht werd weldra getrokken door een rots, die voor een gedeelte witgekalkt was. Dit moest o.i. wijzen op de aanwezigheid van een sterk bevolkte kolonie. Telkens zagen we groote zwarte vogels een nauwe kloof in en uit vliegen. Daar huisden dus ongetwijfeld gekuifde aalscholvers, waarvan we de nesten nog niet gevonden hadden.

Op 300 M. afstand lieten we het anker vallen, waarna we met z'n drie  n zouden trachten met het 2½ M. lange canvassloepje op de rots te landen, de schipper bleef aan boord. Ik moet eerlijk bekennen, dat ik het nogal een onderneming vond met dat wankel ding op de deinende golven, de Engelschen gaven echter het voorbeeld, zoodat ik me geschaamd zou hebben, achter te blijven. Ik stapte dus in en roeide mijn beide metgezellen over de bewogen zee naar een plaats, waar we meenden te kunnen landen. Erg vlot ging het niet. Een uitstekende punt was alleen te bereiken op het moment, dat een flinke golf ons bootje opnam; lieten we dit oogenblik voorbijgaan dan zonken we weer twee meter naar beneden en moesten weer een volgende gelegenheid afwachten. Om de beurt klauterden we telkens met een hoog zeetje aan wal, trokken daarna de boot op het droge en gingen vervolgens de kloof binnen, die toegang gaf tot een grot, die geheel ingenomen bleek te zijn door gekuifde aalscholvers.

Verschillende nesten waren van den grond af te bereiken, in alle bevonden zich reeds half volwassen jongen, die door de ouden op dezelfde wijze gevoerd werden, als ik bij de J. v. Genten beschreven heb.

Het speet me, dat de grot veel te donker was, om de prachtige zwartglanzende

vogels op de fotografische plaat vast te leggen. Voor Wells was het een teleurstelling, dat zich in de nesten geen eieren meer bevonden, om mede te nemen voor zijn collectie. De ondragelijke vischstank, die de atmosfeer in de grot bedierf was oorzaak, dat we het er niet lang uit konden houden en blij waren, buiten gekomen de frissche lucht weer te kunnen inademen.

Bij het te water laten van het sloepje sneed een scherpe rotspunt een flink gat in de canvashuid, zoodat het scheepje bedenkelijk water maakte en wanneer tijdens de terugtocht een van de opvarenden niet zijn hand voor het lek gehouden had, waren we ongetwijfeld volgelopen. Na aan boord van het zeiljacht het gat te hebben geplakt, lichtten we het anker en zetten de reis voort. De wind was geheel gaan liggen, zoodat we niets aan de zeilen hadden en noodgedwongen den motor moesten aanslaan. Met een behoorlijken gang naderden we thans het doel en geraakten daarmede steeds verder verwijderd van de geciviliseerde wereld.

De eenzaamheid in deze streken komt vooral sterk tot uiting, wanneer men bedenkt, dat we sedert ons vertrek uit Mallaig geen mensch, geen huis, ja zelfs geen schip meer gezien hadden.

Braccadale bood weer een veilige ligplaats en zag er veel minder troosteloos uit, omdat de hooge bergen er ontbraken, het water zoo glad als een spiegel was en vooral omdat we heel in de verte iets meenden te onderscheiden, dat geleek op een aanlegsteiger door menschenhanden gemaakt.

Bij het binnenvaren van de baai was ons aan den ingang opgevallen een vrij groot eiland met steile kusten, dat ornithologisch wel van belang zou kunnen zijn. Na het middagmaal roeiden we er heen en hadden het in een uur van a-z doorkruist. Er waren verschillende verraderlijke kloven en diepe spleten aanwezig, zoodat het uitkijken was, om geen ongeluk te krijgen. Plotseling zagen we twee rotsduiven in een grot verdwijnen en na eenig zoeken gelukte het werkelijk een nest met twee eieren te vinden. Ook deze vogel, die beschouwd wordt als de stamvader van onze tamme duiven, had ik nimmer in natura waargenomen.

Andere vogels, die het eiland bevolkten waren: rotspiepers, winterkoninkjes, roodborsttapuiten en kneutjes. Tot mijn groote verwondering hoorde ik in dit boomlooze oord den roep van een koekoek.

Een zware regenbui noodzaakte ons het eiland te verlaten en zoo vlug mogelijk naar boord terug te roeien.

's Avonds muziek, ditmaal door de radio en tot besluit een partijtje bridge.

Den volgenden dag zouden we den grooten sprong naar de Outer-Hebrides wagen. De Weatherforecast van Daventry had den avond tevoren voorspeld: wind southwest, visibility mainly good, zoodat het risico niet groot leek. De tocht naar South-Uist zou zeker een heelen dag in beslag nemen, zoodat we vroeg uit de veeren moesten (een term hier niet heelemaal op haar plaats). Met

theezetten, baconontbijt, omwasschen enz., was een goed half uur gemoeid, zoodat we om zeven uur konden vertrekken.

Toen we met behulp van den motor buiten de baai waren gekomen, bleek, dat er een zeer krachtige ijzigkoude wind woei, schuin achter, in de richting van het onzichtbare doel, met dat gevolg, dat toen de 4 zeilen geheschen waren, we onder een helling van 45° kwamen te liggen, een houding, die we zoowat den geheelen dag hebben ingenomen. Er stonden hoge zeeën, zoodat „Molly” het erg te kwaad had en de Hollandsche passagier niet minder. Den geheelen dag hebben we in een „montagne russe” gezeten, doch dank zij mijn voortdurend verblijf in de cockpit is het niet tot een eruptie gekomen.

Toen na eenigen tijd het land uit zicht was en we niets dan zee en lucht

Loch Scavaig.

om ons heen zagen, heb ik me een goede voorstelling kunnen maken van het gevoel, dat die Franschman een paar jaar geleden gehad moet hebben, toen hij alleen de groote tocht ondernam van Gibraltar naar de Vereenigde Staten in een bootje net zoo groot als het onze, en nog duidelijker, toen mijn drie zeevaste tochtgenooten zich voor het middagmaal onder in de kajuit terugtrokken en mij, die buitengewoon gebrekkig op de hoogte ben van zeenavigatie het roer in handen lieten met als eenige instructie een bepaalden stand van het compas maar aan te houden.

Toch gaf ik aan het baantje van roerganger sterk de voorkeur boven het verblijf in het benauwde combosje temidden van de geuren van gebraden spek en gebakken aardappelen. Klaarblijkelijk deed ik mijn werk nogal goed, want toen

EEN ORN. EXCURSIE NAAR SCHOTLAND EN DE HEBRIDEN. 89

de heeren na het diner en hun middagdutje weer aan dek verschenen, was recht voor den boeg reeds een schim van den vuurtoren van S-Uist zichtbaar geworden.

Hoe meer we land naderden, des te drukker het vogelleven op zee werd. Jan v. Genten, gekuifde aalscholvers, zwarte en gewone zeekoeten, alken, eidereenden, enz. die midden op zee schaars waren, vertoonden zich weer in grooten getale en weldra werden ook de eerste roodkeelduikers gesignaleerd, vogels, die op de uiterste Hebriden geregeld broeden.

Tegen den avond waren we zoover gevorderd, dat we bij zeer helder weer een mooi overzicht hadden over het geheele complex van de Outer-Hebrides.

We voeren voor de steile rotsachtige kust van S-Uist, welke naar het noorden sterk in hoogte afneemt. Noordelijk van dit eiland zagen we het geheel vlakke eiland Benbecula. Daar boven N-Uist en ten Noorden daarvan een vage aanduiding van Harris en Lewis, de twee grootste Hebrideneilanden.

's Avonds om negen uur voeren we Loch Skipport binnen tegelijk met een zeilscheepje bemand met twee visschers, de eerste menselijke wezens, die we sinds 4 dagen gezien hadden.

We praaiden hen en vroegen naar een veilige ligplaats. De menschen waren zeer voorkomend en hadden ons graag geholpen. Ze wendden dan ook wanhopige pogingen aan, om zich verstaanbaar te maken, zonder eenig resultaat echter.

Noch de Engelschen verstonden iets van hun taaltje, noch konden zij wat wijsworden uit onze beweringen. Ook later bleek, dat maar weinig inboorlingen naast hun eigen dialect, het z.g.n. Gallic, de Engelsche taal machtig waren.

Het gedeelte van het eiland, waar we twee dagen zouden doorbrengen, was ongeveer geheel vlak. De Skipportbaai vormde juist de scheiding tusschen hoog en laag. Het vlakke gedeelte lokte ons het meest aan, omdat hier vogels verwacht konden worden, die we nog niet hadden waargenomen.

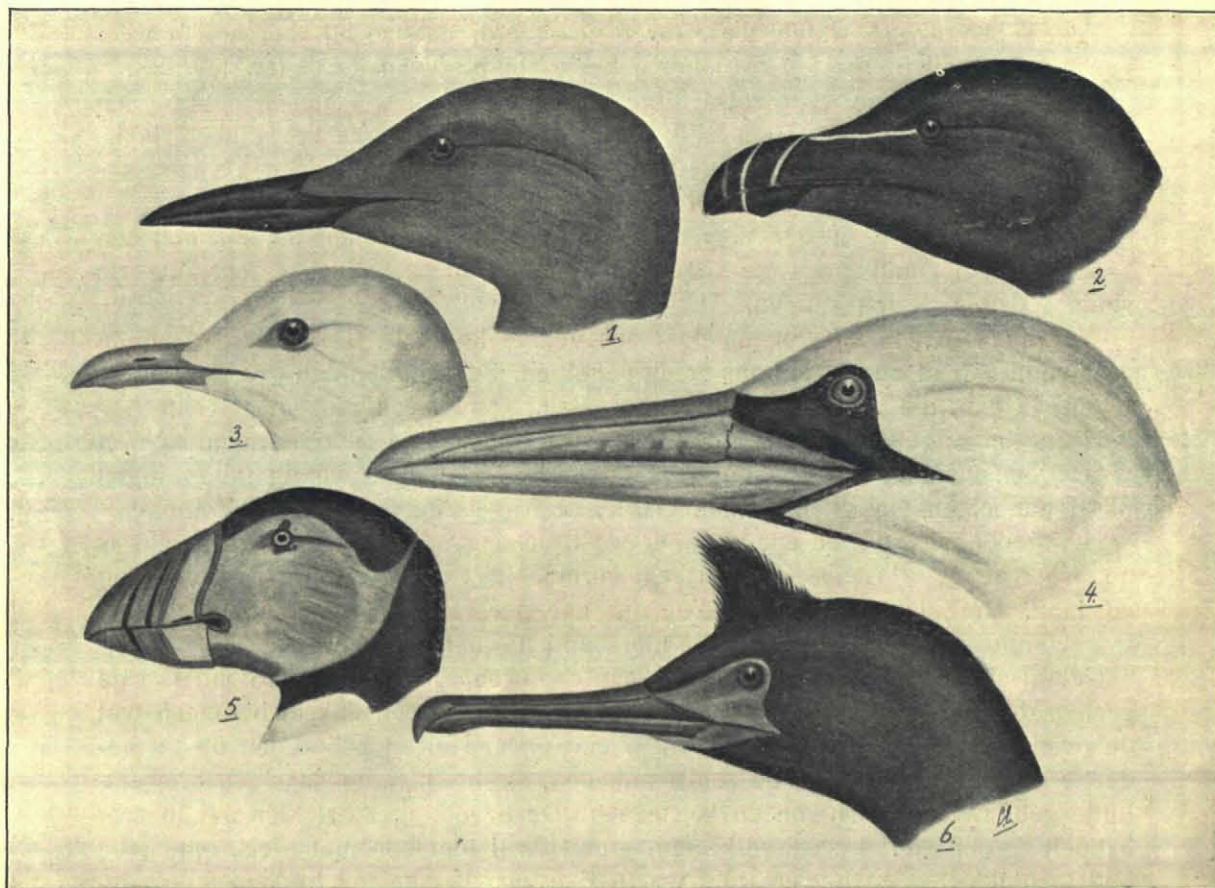
Natuurschoon was hier weinig te aanschouwen, een eindelooze moerassige veenvlakte met uitgestrekte plassen, natuurlijk weer geen enkele boom en wat de overige vegetatie betreft bijna uitsluitend erica. Huizen behoorden op dit gedeelte van het eiland tot de zeldzaamheden, slechts hier en daar een armzalig hutje gebouwd van plaggen en keisteenen. De bevolking moet hier wel in zeer behoeftige omstandigheden verkeerden, groeien wil hier absoluut niets, omdat de bodem niet deugt en het er altijd waait. Een zeer bescheiden bestaan wordt gevonden met turfplaggen steken, een enkel schaap weiden en wat vischvangst.

Op de kaart vonden we een groot meer aangeduid als Loch Bee met vele kleine eilandjes in het midden, een binnenmeer, dat niet met de baai in verbinding stond. Een bezoek aan deze plas beteekende eerst een half uur sjouwen met het bijbootje. We wilden n.l. de eilandjes in het midden verkennen, die ornithologisch op ons een groote aantrekkingskracht uitoefenden. Voordat het bootje door ons vieren naar de bestemming gedragen kon worden, moest het eerst tegen een vijf meter hoge steile kant worden opgeheschen, een karweitje, dat met hartgrondige verwenschingen gepaard ging, vooral toen de eerste poging

faalde door het breken van het hijschtouw, waardoor het broze schuitje twee meter boven het water weer naar beneden plofte.

Toen we na een moeizame tocht eindelijk het meer bereikt hadden, viel ons dadelijk een groote vogelrijkdom op.

Sommige gedeelten van de plas waren wit van wilde Knobbelzwanen. In groote koppels zwommen ze hier bijeen. Sommige paartjes hadden zich afge-

De koloniebroeders van Bass-Rock, Ailsa Craig etc. in bruiloftskleed. 1. Zeekoet (Guillemot). 2. Alk (Razorbill). 3. Drieteenmeeuw (Kittiwake). 4. Jan van Gent (Gannet). 5. Papegaaiduiker (Puffin). 6. Gekuijde Aalscholver (Skag.).

zonderd en peddelden met kroost rond, nu eens drie dan weer 4 of 5 grauwe donsjongen.

Wanneer de moeders zich bij onze nadering snel uit de voeten wilden maken, namen ze al hun spruiten op den rug en wisten zich met hun heele hebben en houden vlug aan onze oogen te onttrekken. Een prachtig gezicht was het wanneer de machtige witte vogels tegelijk op de wieken kwamen en met piependen en suizenden vleugelslag, soms bij dozijnen tegelijk, langs ons bootje vlogen. Mijn

collega Wells had een cinemaapparaat bij zich en wist dit unieke schouwspel meerdere malen op de film vast te leggen.

Behalve deze vogels huisden op het meer bergeenden, we merkten o.a. op een wijfje met 13 jongen, vervolgens toppereenden (6 tegelijk), talrijke oeverloopers, kapmeeuwen, vischdiefjes, enkele roodkeelduikers, een paar blauwe reigers en ettelijke kleine zeemeeuwen. Toen we met behulp van het bootje op een van de grootere eilandjes geland waren, bleken vele dezer vogels hier hun legsels te hebben. We vonden zwanennesten met 3 tot 5 eieren, een groote kolonie stormmeeuwen en vischdiefjes en een enkel nest van den oeverlooper. In een laag struikje lag een bonte kraaiennest met een halfvolwassen jong en een nog niet uitgekomen ei. Van de kleine zangvogels, die er broedden en waarvan we legsels vonden, noem ik de graspieper, het paapje en de zanglijster.

Langs den westelijken oever van het meer was een nederzetting van bontbekplevieren. Vele dezer sierlijke watervogels hadden hun kuikens reeds grootgebracht. Verschillende halfwassen jongen namen ijlings de vlucht bij onze nadering.

De aanwezigheid dezer typische strandvogels was een bewijs, dat we in de onmiddellijke nabijheid van zee moesten wezen. Na een kwartiertje wandelen bereikten we dan ook een klein armoedig dorpje West-Gerenish, gelegen aan de Atlantische Oceaan, de meest westelijke uithoek van heel Schotland.

Er stonden hier hoogstens 50 huisjes bij elkaar. Het minst armoedige traden we binnen en werden daar vriendelijk ontvangen door de vrouw des huizes, die bezig was met het bakken van een eigenaardig soort brood, driehoekig en plat van vorm. Het smaakte zoo goed, dat we blij waren haar, met het kleine beetje Engelsch, dat ze verstond, aan het verstand te kunnen brengen, dat we graag voor geld en goede woorden voorraad wilden inslaan voor aan boord. Inmiddels was de geheele dorpsjeugd uitgelopen, om naar de ongewone bezoekers te komen kijken. Nooit zal ik vergeten de verwonderde gezichten, die ze trokken, toen ik een van mijn weinig overgebleven Hollandsche sigaren opstak, ik was ineens het middelpunt aller belangstelling.

Na ons bezoek aan dit armzalige gehucht met zijn achterlijke bevolking, aanvaardden we de terugtocht langs den zelfden weg en bereikten na enkele uren weer het schip, waar we voor het eerst weer een smakelijk avondmaal met versch brood zouden nuttigen.

De interessante ornithologische waarnemingen, die we gedaan hadden, waren oorzaak, dat we nog een dag in deze streek wilden doorbrengen en wel speciaal met de bedoeling uit te zien naar nesten van den roodkeelduiker en de grauwe gans, welke vogels herhaaldelijk door ons werden opgemerkt. Het resultaat was echter vrij pover. Het nest van den eerste bleek onvindbaar en wat de wilde gans betreft, kregen we slechts half vlugge jongen te zien, de eieren waren dus reeds uitgekomen. De belangrijkste waarneming van dien dag was een exemplaar van de grauwe franjepoot, een vrij zeldzame vogel, die ook op de Hebriden broedt, doch waarvan we het nest evenmin hebben kunnen ontdekken.

Omdat ik aan zag komen, dat de terugtocht per jacht naar Mallaig voor mij zou beteekenen, het missen van de stoomboot in Leith, besloot ik te trachten op een snellere wijze het vaste land van Schotland te bereiken, temeer daar ik nog 1½ dag in de buurt van Glasgow moest doorbrengen. Zeer toevallig voer dienzelfden nacht om 2 uur de stoomboot, die éénmaal in de week voor verbinding met de Hebriden zorgt, van Loch Boisdale, een haven op ongeveer 30 KM. van de plaats, waar we lagen.

Nog geruimen tijd voor het vertrek van de steamer, bereikten we deze baai aan de zuidpunt van het eiland.

We bevonden ons nu tevens op het meest geciviliseerde gedeelte van S-Uist. Deze plaats wordt n.l. vrij veel bezocht door vreemdelingen, die hier hun vakantie rustig met forellen visschen kunnen doorbrengen. Er was hier een vrij modern hotel aanwezig, waar men een uitstekend pension kon bespreken.

Het uur van vertrek was aangebroken, ik nam afscheid van de drie sympathieke Engelschen, waarmede ik zulke onvergetelijke dagen had doorgebracht en stak van wal met de boot, die mij na een reis van 8 uur te Mallaig weer aan land zette.

Zelden heb ik de nachtrust zoo gewaardeerd als aan boord van deze zeeboot, waar ik me voor het eerst na 6 dagen weer eens van de kleeren kon ontdoen en mijn leden op een behoorlijk bed kon uitstrekken.

Dordrecht.

Dr. C. EYKMAN.

NOG EENS: DE „STAELDUYNEN”.

IN het Februari-nummer van De Levende Natuur vond ik een beschrijving van het natuur-monument Staalduinsche Bosch, dat, evenals vele landerijen tusschen 's Gravenzande en den Waterweg, eigendom is van Jhr. Van Rijkevorssel te Berlicum.

Hoe is de aanwezigheid van dit bosch- en duincomplex midden in het polderlandschap te verklaren? Hiervoor hebben we een blik te slaan in de wordingsgeschiedenis van het omringende landschap; we moeten steeds bedenken, dat „in het heden ligt 't verleden” en dat we zonder kennis van dit laatste slechts zelden iets geheel vermogen te verklaren.

Bizonderheden over het Zuidelijk deel van het Westland vond ik in een mooi artikel van Dr. Beekman (1), die vermeldt, dat de Maas in oude tijden een uitstroomingsopening had, welke reikte van Den Briel tot Monster (oudtijds genoemd Masemuda). De oudste waterkeering (in de 11e en 12e eeuw) aan de Noordzijde van deze breede „Masemude” (Maasmond) is zonder twijfel geweest de Zwartendijk, wat nog blijkt uit het eindigen van de Groote en Kleine Gantel die, in N.O.-Z.W.-richting het Westland doorsnijdend, bij den grintweg genaamd Zwartendijk eindigen. De tegenwoordige Zwartendijk, waaraan gelegen is een plaatsje van gelijken naam met een groentenveiling, ligt op polderpeil. De oude dijk is reeds